

V. ANDREJAUSKAS

Aklųjų intergracija: idealai ir tikrovė

Mūsų laikais vargiai rastume šalį, kuri visiškai nesirūpintų savo aklųjų ir silpnaregių piliečių likimu arba oficialiai propaguo jų segregaciją. Integracija dabar yra magistralinis jų socialinių problemų sprendimo kelias: aklųjų integracijos idėja visuotinai pripažįstama ir palaikoma. Tačiau kasdieninėje praktikoje tradicinis požiūris į akluosius tebėra gyvas; mokslinė-techninė ir ekonominė visuomenės pažanga nebūtinai yra lydima dorovinės-teisinės pažangos, todėl integracijos procesas yra gana prieštaringas, daugiau keltantis problemų negu jų išsprendžiantis.

Svarstydami integracijos problemas, neretai tarsi pamirštame, kad regėjimo invalidai -- ne kažkokia abstrakcija, o tam tikros, savo laiko visuomenės dalis. Vadinasi, jų problemas adekvačiai suprasti ir spręsti galima ne aplamai, o tikrai bendrame konkrečios visuomenės gyvenimo ir galimybių kontekste. Teorija čia reikalauja aklųjų integracijos bendro modelio, o praktika, konkrečios sąlygos tam priešinasi, modifikuoja jį, kuria integracijos koncepcijų įvairovę. Todėl nors regėjimo netekimas žmones visose šalyse ir visais laikais tarsi sulygina, tačiau iš aklumo plaukiančių socialinių problemų sprendimo sąlygos, keliai ir būdai ne visur ir ne visada yra vienodi. Priklausomai nuo ūkininkavimo rūdo (nuosavybės formos), materialinių-techninių sąlygų, nuo visuomenės politinės organizacijos, jos idealų, realaus humaniškumo, nuo jos tradicijų, papročių ir daugelio kitų aplinkybių, tos pačios problemos iškyla vis kitaip, jų supratimas ir sprendimas įgauna savitus bruožus.

Pati aklųjų integracijos sąvoka išreiškia tikrai bendrą idėją, tikslą, visuomenės, visų pirma organizuoto aklųjų ir silpnaregių žmonių sąjūdžio veiklos kryptį, todėl visada, kai tik pereinama nuo šios idėjos deklaravimo prie aklųjų integracijos konkrečių koncepcijų ir jų realizavimo kelių bei priemonių, nuomonės išsiskiria. Nesutariama ne tik dėl atskirų dalykų. Neretai nesutariama dėl visko. Tai natūralu: bendra idėja yra abstrakti, plokščia, negyva, o jos realizavimas -- konkretus, gyvas socialinis procesas, turintis daugelį aspektų, konkrečias sąlygas ir galimybes. Nesutarimų objektu tampa net tokie, rodos, akivaizdūs dalykai, kaip integracijos subjektai: reikia apsisibrėžti, kas yra aklašis, kas yra visuomenė; greta "aklųjų integracijos" šiandien vis dažniau sakoma "regėjimo invalidų integracija", "aklųjų ir silpnaregių integracija", "sutrikusio regėjimo žmonių (asmenu) integracija" ir pan., o tai neišvengiamai modifikuo-

ja problematiką; įvairiai suprantama ir visuomenės sąvoka. Kita vertus, aklųjų integracijos sąvoka turi ne tik tikslo, bet ir (socialinio pilnvertiškumo atgavimo) priemonės prasmę.

Vienas iš būdingiausių "tarybinės visuomenės" bruožų – labai didelis idealų, skelbiamų tikslų ir tikrovės neatitikimas. Atskiram individui tie tikslai, idealai, kaip ir visa socialinė veikla, yra perdėm svetimi – jie išreiškia ne individo, ne žmogaus, o politinių-socialinių struktūrų, sistemos ir joms atstovaujančių, su jomis susitapatinančių asmenybių interesus. "Mažo žmogaus", atskiro individo reikšmingumas, jo asmeninių problemų svarba tų struktūrų akivaizdoje pasidaro menkutė. Žmogus (ir valdantysis, ir valdomasis) tampa sistemos įkaitu, priemone jos idealams ir tikslams siekti. Kiek tai atsitinka, tiek pati sistema ir jos idealai pasidaro antihumaniški: patys savaime kilnūs ir gražūs idealai ne tik neįmanomi realizuoti, bet reikalauja, kad jiems būtų aukojami patys žmonės. Tik susimąstykim: apie 50 milijonų savo šalies piliečių taikos sąlygomis represuota, dalis jų nužudyta šviesios ateities vardan!¹

Tokioje susvetimėjusioje visuomenėje individas yra atpalaiduojamas nuo būtinumo rūpintis savo likimu, savo laime – ji jam garantuojama iš šalies, netgi prieš jo valią. Prisiminkim L. Trockį: su durtuvais atvarysim pasaulio tautas į laimę! Tokioje visuomenėje ugdoma ne socialinio aktyvumo, ne veikimo, o laukimo, socialinio pasyvumo nuostata. Žmogus atsiduoda socialinių struktūrų hierarchijoje esančių pareigūnų valiai. Šie tariasi žiną ne tik tai, kaip atskirų žmonių reikalus tvarkyti, bet ir generalinę visuomenės raidos liniją, teisingiausius bet kurių socialinių problemų sprendimus.

Tas sudėtingas "tarybinės visuomenės" prieštaravimas, žmogaus nuvertinimas, propagandos ir tikrovės neatitikimas negalėjo nepalieti ir aklųjų integracijos teorijos bei praktikos. Absoliučiai neklystanti, vienamintiška visuomenė ir aklųjų žmonių problemas sprendė "vieninteliu teisingu" būdu, nepaisydama šalys gyvenančių tautų ir sąlygų didžiulio skirtingumo ir beveik nepalikdama laisvės aklųjų integracijos sampratos interpretacijoms. Oficialiai aklieji Tarybų Sąjungoje problemų neturėjo – buvo tik laimėjimai ir pasiekimai, labai retai – pavientų trūkumų. O realiai problemų buvo, realus integracijos procesas vyko, tačiau pati aklųjų integracijos sąvoka išstisus dešimtmečius traktuojama kaip vienas iš imperializmo kėslų.

Tarybinė aklųjų integracija iš esmės yra pusiau segreguota: ji nuėjo specialių institucijų kūrimo keliu. Gal dėl to taip atkakliai buvo kratomasi ir integracijos sąvokos – prieštaravimas tarp tikslo ir rezultato per daug akivaizdus.

¹ *Жг. Аргументы и факты.* – 1989. – № 45.

Kita vertus, tokia (t.y. segreguota integracija) yra specifinė, sakysim, kaip viena iš galimų integracijos formų. Ji randasi ne tik ir ne tiek iš kilnaus tikslo – per profesionalų darbą ugdyti žmogaus asmenybę, grąžinti jam socialią pilnavertškumą, – bet ir iš skurdo, iš to, kad visuomenė negalėjo savo neregiams kitokiu būdu garantuoti minimalių egzistavimo sąlygų. "Tarybinė visuomenė" ilgai buvo uždara, taigi tam tikra prasme segreguota (prisiminkim "geležinę uždangą"), hierarchizuota, arba "tvarkinga", todėl visi socialiniai procesai turėjo vykti ne taip, kaip jie savaime klostėsi, o "planingai", kaip austatyta. Tokiomis sąlygomis aklųjų integracija negalėjo įgauti tobulėsių ir įvairėsių formų, – ji galėjo būti tikrai vienintelė teisinga ir pasiryžusi (įgyvendinti visus komunistų partijos ir tarybinės vyriausybės /.../ keliamus uždavinius².

Prieštaravimas tarp integracijos idealų ir praktinės veiklos ryškus ir šiandien. Kai iš aukštų tribūnų, per masinės informacijos priemones ir kt. varoma kampanija už regėjimo invalidų integraciją, o čia pat steigiami specialios krypties darželiai, kai visi silpnaregiai vaikai bandomi sutelkti į specialias aklųjų ir silpnaregių mokyklas, kai beveik visi žmonės, gavę regėjimo invalidumą, mėginami įdarbinti aklųjų draugijos įmonėse ir įstaigose ir t.t., kyla klausimas, ar tai ir yra integracija? Jeigu ne, tai iš esmės einama atsilieposimo, arba segregacijos, keliu. Tai principinė tarybinė integracijos koncepcija – į integraciją per segregaciją: juo labiau viskas bus specializuota, atskirta, supriešinta, tuo geriau bus pasiręngta savarankiskam darbui ir gyvenimui tarp reginčiųjų. Jeigu taip, tai akivaizdu, kad įprastas, abstraktus aklųjų integracijos supratimas nieko nebegali patenkinti. Reikia atskinti realų aklųjų integracijos proceso turinį, jo aspektus, atskleisti integracijos formų ir metodų įvairovę priklausomai nuo regėjimo invalidų, jų gyvenimo ir kt. sąlygų įvairovės. Juk kiekviena karta, kiekvienas individas gyvena savo gyvenimą, ir socialinė, t.y. visuomenės bendrųjų problemų sprendimo pažanga jam yra reikšminga pirmiausia tiek, kiek padeda sutvarkyti jo asmeninius reikalus. Taigi integracija yra sėkminga ne tada, kai visi dirba, o tada, kai kiekvieno regėjimo invalido socialinė-psichologinė savijauta visuomenėje yra gera – ir darbe, ir namuose.

Sunku pasakyti, ar "laisvasis pasaulis", tvarkydamas aklųjų integracijos reikalus, yra nuėjęs toliau už mus. Neabejotina viena: jeigu aklųjų integracija yra realus, vertingas, siektinas tikslas, tai savo formų įvairovę, savo pilnatvę ji gali pasiekti tikrai išsivysčiusioje, atviroje, demokratiškoje, humaniškoje, į atskiro individo gerovę orientuotoje visuomenėje.

² Lietuvos aklųjų draugijos įstatai. – V., 1985. – P. 12

Aklųjų integracijos bumo sąlygomis šventvagiška kalbėti apie segregacijos privatumus. Tačiau tas klausimas nėra tuščias. Suprantama, kad teoriškai integracija ir segregacija yra antipodai, priešingi aklųjų žmonių socialinių problemų sprendimo principai. O praktiškai? Ar yra gryna, visuotinė integracija? Viso pasaulio aklųjų gyvenimo patyrimas rodo, kad to nėra, kad yra geros visos ir visokios priemonės, formos, kurios efektyviai padeda tvarkyti sutrikusio regėjimo žmonių gyvenimo reikalus. Todėl svarstant arba praktiškai sprendžiant aklųjų problemas, svarbiau ne patys principai, o žmonių likimas: geri yra tik tie principai, kurie aklajam padeda geriau gyventi.

Segregacija, kaip aklųjų žmonių atmetimas, išstūmimas iš viešo visuomenės gyvenimo, yra tai, iš kur mes einaame, o integracija, kaip įsijungimas į ją, kaip aklo žmogaus gyvenimo socialinis įprasminimas, yra tai, kur mes norime nuėiti. Tai ne vienkartinis aktas, o visuomeninis-istorinis procesas. Mes esame kelyje tarp tų punktų, todėl apie grynas, arba idealias, integracijos formas galima kalbėti tik kaip apie tikslą, todėl nevalia nematyti šio realaus proceso prieštaravimo ir sudėtingumo.

Dėl to sudėtingumo aklųjų integracija jau seniai yra ne vien tik organizacinis-praktinis darbas, bet ir mokslinis-tiriamasis: teorija yra tapusi aklųjų integracijos praktikos svarbiu, esminiu aspektu.